

BASISONDERWIJS

INLEIDING OP STUDIEDAG BASISONDERWIJS

BEWEGINGSONDERWIJS: BELANG, BE

In dit artikel, dat een weergave is van de inleiding op de basisschoolstudiedag op 1 november jl. in Amsterdam, komen twee kwesties aan de orde. De eerste betreft de legitimering van het bewegingsonderwijs, oftewel de vraag naar waarom het goed is dat ons vak er is.

Maar hoe (goed) doen we het eigenlijk? Er worden enkele (voorlopige) resultaten gegeven van momenteel lopend onderzoek naar de kwaliteit van het bewegingsonderwijs op de basisschool. Door: Harry Stegeman

'Scholen zijn tankstations voor de geest. Groot was dan ook mijn verbazing toen ze op school ook mijn lichaam wilden onderwijzen. Over bokken moest ik sprongen, ik moest in rekken klimmen, rare pasjes maken, hardlopen tot ik puffte, voetballen tot ik viel. Verbazing maakte plaats voor verontwaardiging. Waarom kreeg ik in plaats van kennis een bal naar mijn hoofd? In de gymnastiekzaal werden de hooggestemde idealen van mijn jongensgeest met grote voeten getreden.

Hoort sport op school thuis? Niet meer dan tangodansen, pindapellen of pimpampetten, lijkt me. Meer iets voor je eigen vrije tijd. Louter tijdsverspilling' (Midas Dekkers in: Lichamelijke oefening).

BEKWAAM MAKEN VOOR DEELNAME AAN DE BEWEGINGSCULTUUR

Dat het er in het bewegingsonderwijs uiteindelijk om gaat de leerlingen (meer) bekwaam te maken voor deelname aan de bewegingscultuur, wordt vandaag de dag weliswaar niet door iedereen, maar toch wel tamelijk breed onderschreven.

De doelstelling (volgens sommigen gaat het eerder om een legitimering) vraagt op een aantal punten om een nadere toelichting: (1) wat is 'bewegingscultuur?'; (2) waarom is het van belang eraan deel te nemen?; (3) wanneer ben je 'bekwaam?'; (4) waarom ligt hier een taak voor de school?; (5) gaat het niet om meer dan 'bekwaam maken voor de bewegingscultuur' alleen?

BEWEGINGSCULTUUR

Het gaat in de bewegingscultuur om activiteiten waarbij het bewegen dominant is, of waarin het bewegen gethematiseerd wordt. De essentie is dat er aan bewegingssituaties wordt deelgenomen: er wordt gegymd, gehandbald, geskate, gedanst, gejudoed. In de sportzaal, op de ijsbaan, op straat, op het plein, op het strand, op de camping. En dat alleen, of samen met anderen, op eigen houtje, binnen de sportvereniging, bij het sportbuurtwerk, in de dansstudio, in het fitness-

centrum. Iedereen doet of deed het ook op school. De leerling is niet iemand die wordt voorbereid op deelname aan de cultuur. Hij is niet iemand die nog even in de wachtkamer zit, hij neemt al deel en leert via die deelname een zelfstandige bijdrage te leveren.

WAAROM DEELNEMEN?

Waarom is het belangrijk om aan die bewegingscultuur deel te nemen?

Deelname aan de bewegingscultuur is in meerdere opzichten goed voor wie deelneemt. En (mogelijk en onder voorwaarden) ook voor de samenleving.

Wat moet ik hier over de betekenis voor die deelnemer nog zeggen? Laat me volstaan met de vaststelling dat, alleen al getuige op het feit dat meer dan zestig procent van de Nederlanders regelmatig in beweging komt, deelname aan de bewegingscultuur kennelijk in een fundamentele behoefte aan, laat ik maar zeggen, individueel welzijn voorziet. Of ze nu voor hun plezier sporten en bewegen, om hun bekwaamheden te vergroten, om een prestatie te leveren, om hun gezondheid of fitheid te verbeteren of om contacten te leggen.

Daarnaast is er dus het belang voor de samenleving. Sport, bewegen draagt ontegenzeggelijk bij aan de volksgezondheid. Mensen worden fitter, voelen zij zich beter, waardoor zij minder snel medische hulp behoeven en minder op school of het werk verzuimen. En als je de gezondheidsrisico's (denk aan sportblessures) en de gezondheidsbijdragen van sport tegen elkaar afweegt, blijkt dat sport - in economische termen - per saldo leidt tot een aanzienlijke besparing. Sport kan verder als bindmiddel tussen mensen werken en aldus een belangrijke functie hebben bij de identiteitsvorming en bij de integratie en emancipatie van zowel individuen als groepen. Ook kan sport een belangrijke rol spelen bij socialisatie- en resocialisatieprocessen. Dat kan allemaal, maar het gebeurt niet per se.

Let wel: het gaat hier over het belang, of het mogelijke belang, van deelname aan de bewegingscultuur. En dus niet over het belang - laat staan over de doelstellingen - van het bewegingsonderwijs!

IG, BEDOELING EN BEVINDINGEN

FOTO: HANS DIJKHOFF

Harry Stegeman

WANNEER BEKWAAM?

Wanneer is iemand bekwaam in de bewegingscultuur te participeren? Ik zou zeggen: als hij op een eigen wijze, zelfstandig, verantwoord en blijvend samen met anderen kan meedoen. Heel kort over dat 'zelfstandig', 'verantwoord' en 'blijvend'. In heel veel bewegingssituaties is geen sprake van leiding of begeleiding. Dat betekent dat de deelnemers aan die bewegingssituaties in staat moeten zijn *zelfstandig* te werken. Het betekent ook dat ze het bewegen tot op zekere hoogte zelf moeten kunnen regelen.

Er pleit nog iets voor dat zelfstandig werken: het is uit onderzoek bekend dat de voor aanhoudende deelname vereiste succeservaringen des te waarschijnlijker en des te sterker zijn, naarmate de deelnemers de uitvoering meer zelf hebben leren bepalen: de ervaring dat prestaties het gevolg zijn van eigen, zelfgekozen gedrag versterkt de competentiebeleving en de motivatie.

De deelname aan bewegingssituaties moet *verantwoord* zijn: ongelukken en blessures moeten worden vermeden en aanvaarde waarden en normen in acht genomen. Het gaat bij dat laatste om het accepteren van verantwoordelijkheid voor jezelf en voor anderen, om het accepteren van beginselen van fair play, om het accepteren van andermans eigenheid en grenzen en om de vaardigheid om op een adequate wijze en met respect met anderen te kunnen omgaan.

Met 'verantwoorde deelname' wordt ook bedoeld dat de deelnemers de bewegingscultuur niet klakkeloos moeten overnemen en kopiëren, maar dat ze er waar nodig kritisch afstand van moeten kunnen nemen en er opnieuw vorm aan moeten kunnen geven.

In de samenleving voltrekken zich voortdurend veranderingen. Deelnemers aan de bewegingscultuur moeten, willen ze *blijven* deelnemen, over een breed en wendbaar bewegingsrepertoire en over wendbare kennis over bewegingssituaties beschikken: ze moeten grondprincipes kennen, die in een reeks van overeenkomstige bewegingssituaties toepasbaar zijn.

Plezier hebben in bewegen is voorwaarde voor blijvende deelname. Maar de ervaring van het kunnen en het gevoel voldoende competent te zijn, zijn bepalend voor het plezier op langere termijn! Er kan voor blijvende deelname dan ook niet worden volstaan met het bieden van ervaringen met een vluchtig en oppervlakkig karakter; daarvoor is in de regel 'echte' bekwaamheid voor participatie in bewegingssituaties vereist.

TAAK VOOR DE SCHOOL

Om dit allemaal te kunnen realiseren, is er ontegenzeggelijk een taak voor de school weggelegd. Helaas is niet iedereen daarvan overtuigd. Vooral in economisch krappere tijden wil bij beleidsmakers, politici en ook schoolleiders nog wel eens de mening postvatten, dat de school zich moet beperken tot

Aandacht tijdens de voordracht

wat zij basisvakken achten: rekenen, lezen, taal, wiskunde, Engels en dergelijke. Wie meer wil leren, zo is de redenering, zoekt zijn heil maar buiten de school. Alsof de leerervaringen die je in de wijk, op de sportclub en in de sportschool opdoet dezelfde zijn als die in het bewegingsonderwijs!

Bewegingsonderwijs en sport zijn niet inwisselbaar. De leerervaringen die je in de sportschool of sportclub opdoet, zijn niet dezelfde als die het bewegingsonderwijs biedt. Ze zijn in de regel zeer eenzijdig, er wordt slechts één tak van sport aangeboden, het competitie-element staat centraal, je wordt ingedeeld naar niveau, er wordt niet systematisch óver bewegen geleerd, er wordt niet of nauwelijks aandacht geschonken aan het zelf leren regelen van bewegingssituaties en er wordt doorgaans geen kritische sportattitude bijgebracht.

De school beschikt, als het goed is, over goed opgeleide vakspecialisten, die in staat zijn de voor adequate deelname aan de bewegingscultuur vereiste competenties bij te brengen. Het bewegingsonderwijs stelt de sportervaringen die buiten de school worden opgedaan bij en vult deze aan; de jeugd leert bijvoorbeeld dat sportbeoefening niet per definitie de vorm hoeft te krijgen die zo domineert in het beeld dat de media van sport presenteren.

Het bewegingsonderwijs leert jongeren een manier van omgaan met de eigen lichamelijke en de bewegingscultuur te vinden, die ook op latere leeftijd van belang is.

Het bereikt bovendien álle jongeren: jongens, meisjes, bewegingsbegaafd, bewegingszwak, sociaal sterk, sociaal zwak, autochtoon, allochtoon en volgt ze tot minimaal het zestiende levensjaar in hun bewegingsontwikkeling.

En ten slotte biedt de school een adequaat pedagogisch klimaat: het onderwijs vindt op een systematische wijze plaats, planmatig en aangepast aan individuele behoeften en mogelijkheden.

Kortom: de school vervult een sleutelrol, als het om het bekwaam maken voor deelname aan de bewegingscultuur gaat.

MEER DAN INTRODUCTIE IN BEWEGINGSCULTUUR?

Maar gaat het in het bewegingsonderwijs niet om meer dan 'bekwaam maken voor de bewegingscultuur' alleen? Reiken de effecten van bewegen en sport op school niet verder? Ongetwijfeld. Het bewegingsonderwijs wordt geacht, net als alle andere vak- en leergebieden, bij te dragen aan het realiseren van algemene schooldoelstellingen. Je kunt daarbij denken aan het ontwikkelen van algemene sociale en communicatieve vaardigheden en van algemene leer- en ontwikkelbekwaamheid. En verder aan het overdragen van algemeen aanvaarde normen en waarden, het adequaat leren omgaan met regels en procedures, het vergroten van het zelfvertrouwen en het ontwikkelen van een eigen identiteit.

Die bijdragen worden 'werkende weg' geleverd. Het gaat hier in essentie om taken die aan het leraarschap als zodanig zijn gekoppeld. Ze zijn niet specifiek voor één of bepaalde vakken, hoewel het bewegingsonderwijs op onderdelen veel kansen en mogelijkheden biedt. En zonder twijfel heeft het die bijzondere mogelijkheden ook als het om het creëren van een goed schoolklimaat gaat. Het bewegingsonderwijs zal bovendien vast en zeker een kleine bijdrage leveren aan de lichamelijke ontwikkeling en de gezondheid. Alle bewegingsbeetjes helpen, per slot van rekening.

Heeft het bewegingsonderwijs verder niet een zeer speciale taak waar het om het realiseren van een actieve (gezonde) leefstijl gaat? Voorzover er onderzoek naar is gedaan, nopen de resultaten tot enige bescheidenheid. Het is overigens maar zeer de vraag óf er wel effecten kunnen worden aangetoond. Op de leefstijl van mensen zijn heel erg veel verschillende fac-

toren van invloed, waarbij inmiddels een misschien wel allesoverheersende rol voor de wereld van de reclame en de media is weggelegd.

Het is ten slotte niet onmogelijk dat sport en bewegen op school een positieve invloed heeft op de schoolresultaten in meer algemene zin. Er zijn onderzoeksresultaten die erop duiden dat scholieren die veel sporten een betere algemene werkhouding en instelling ten opzichte van de school hebben, dat ze meer gemotiveerd zijn, minder verzuimen, hun schoolwerk beter organiseren en productiever zijn. Het lijkt er bovendien op dat jongeren die aan sport doen, gemiddeld beter omgaan met stressvolle situaties.

Ook zijn onderzoeksgegevens die wijzen op een positief effect van fysieke activiteit op het cognitief functioneren van kinderen, met name op het waarnemingsvermogen. Zeer kleine effecten werden gevonden op onder meer de wiskundige prestaties en de verbale vermogens.

Overigens mag niet zonder meer worden geconcludeerd dat er een causaal verband is tussen fysieke inspanning en cognitie bij kinderen. Het hoeft, met andere woorden, niet zo te zijn dat ieder kind dat fysiek actiever wordt, ook cognitief vooruit gaat.

Al de zojuist genoemde mogelijke 'extra' bijdragen zijn mooi meegenomen. We kunnen er naar de buitenwacht misschien ons voordeel mee doen. Maar let wel: de positie van het bewegingsonderwijs wordt kwetsbaarder, naarmate het meer effecten claimt dan het kan waarmaken.

HOE (GOED) DOEN WIJ HET OP DE BASISCHOOL?

Doelstellingen, ambities en pretenties zijn gemakkelijk uitgesproken en opgeschreven, de kunst is ze te realiseren. Hoe (goed) doen wij het eigenlijk op de basisschool? Daar is op onderdelen mondjesmaat onderzoek naar gedaan, de resultaten komen binnenkort beschikbaar. Ik werp alvast een voorzichtige blik.

Onderzoek naar het onderwijsaanbod

Om te beginnen is er een onderzoek van het Cito naar het bewegingsonderwijsaanbod op de basisschool. Het betreft hier een onderdeel van de onlangs uitgevoerde 'periodieke peiling van het onderwijsniveau' (PPON).

Het blijkt dat op 18% van de scholen gemiddeld één les bewegingsonderwijs per week op het activiteitenplan staat, op 77% twee, op 5% drie. De alliantie 'School en sport samen sterker' (NOC*NSF en ministerie OCW) stelt als doel dat er in 2010 op 90% van alle scholen voor elke leerling een dagelijks sport- en beweegaanbod is gerealiseerd binnen en buiten de schooluren. Zo'n beweegaanbod (onder deskundige begeleiding op geschikte locaties met een geschikte accommodatie) wordt op dit moment door 4% van de scholen gerealiseerd.

Er is gekeken naar de mate waarin in de groepen 6, 7 en 8 aandacht wordt geschonken aan de twaalf leerlijnen uit het *Basisdocument Bewegingsonderwijs*. Het blijkt dat 'tikspelen' en 'doelspelen' het vaakst op het programma staan. Meerdere leerlijnen krijgen niet de aandacht die ze, volgens de samen-

stellers van het boek, zouden behoren te hebben; met name 'bewegen op muziek' en 'stoeispelen' komen er bekaaid vanaf. Het aanbod van de groepsleerkrachten is beduidend minder gevarieerd dan dat van de vakleerkrachten. Ze hebben ook minder oog voor de reguleringsdoelen. Het blijkt ten slotte dat vakleerkrachten in hun lessen beduidend vaker dan de groepsleerkrachten aandacht schenken aan de, zoals dat wordt genoemd, instructie-elementen 'oorzaak en preventie van blessures' en 'veiligheidsaspecten'.

Wat vinden de leerlingen ervan?

Het Mulier Instituut heeft in het kader van een onderzoek naar de kwaliteit van de lichamelijke opvoeding, aan de leerlingen van groep 8 gevraagd hoe zij oordelen over het belang van het bewegingsonderwijs. Iets meer dan zestig procent van de leerlingen vindt het vak 'belangrijk' of 'heel erg belangrijk'. Bijna eenderde is 'neutraal' en nog niet één op de tien vindt het vak niet echt van belang.

Vier op de tien leerlingen zijn door de gymlessen op school meer aan sport en bewegen gaan doen, vooral door 'de leuke dingen' die in de gymlessen werden gedaan en doordat ze hebben gemerkt dat het plezierig is om te bewegen. De leerlingen die van een vakleerkracht les hadden, zeggen vaker dat ze meer zijn gaan sporten.

Dat beeld wordt bevestigd door het Nationaal Sport Onderzoek, (NSO 2005) ook van het Mulier Instituut, waarin Nederlanders van 15 tot 70 jaar terugkijken op hun gymlessen op de basisschool of de lagere school. Bewegingsonderwijs behoort, zoals we weten, sinds jaar en dag tot de populairste vakken op school. Het is dan ook geen verrassing dat het onderzoek uitwijst dat de meeste mensen positieve herinneringen aan de gymlessen bewaren. Zij die les kregen van een vakleerkracht oordelen beduidend positiever over de kwaliteit van die lessen, dan zij die het met de groepsleerkracht moesten doen.

Tot zover wat (voorlopige) resultaten. Wanneer over een paar maanden de complete onderzoeksgegevens gepubliceerd zijn, zal er in de *Lichamelijke opvoeding* ongetwijfeld nader over worden gerapporteerd. Maar als op grond van de huidige gegevens alvast één conclusie gewettigd is, dan is het dat er met meer vakspecialisten voor de klas aanzienlijke winst valt te boeken.

'Is er dan niets goeds van sport te zeggen? Jawel. In één woord. Het woord 'sport'. Waar het vandaan komt, staat niet vast. (...) Maar in alle gevallen heeft het met plezier te maken. Van huis uit is sport puur voor de lol. Dat lijkt me een uitstekend motief. (...) Om het plezier, een betere reden is er niet voor sport. Het nutteloze, dat is het aardigste van heel de sport. Het houdt in dat je het ook kunt laten.'

Kijk, daar heeft Midas wél weer gelijk.

CORRESPONDENTIE: h.stegeman@mulierinstituut.nl